

PARACLITUS – TJEŠITELJ I(LI) BRANITELJ?

Predrag BELIĆ

Sasvim prikladno završetku godine, koju je za Jubilej spasenja a na pragu trećeg tisućljeća Rimski prvosvećenik posvetio Duhu Svetom, *Obnovljeni život* donosi članak o najpoznatijoj ivanovskoj antonomaziji za istu Božansku osobu. To je pokušaj da se, vrstanjem raznih prijevoda iz raznih vremena i naroda, donekle odredi značenje riječi *Paracletus* (usp. Iv 14,16 i 26; 15,26; 16,7; 1 Iv 2,1).

Biblijski – i to grčki – izraz *Parákletos* neki pisci koriste nepreveden (samo s latinskim sufixom druge deklinacije *-us*). Ja taj termin prevodim s dva izraza – stilističkim tzv. *hen diá dyoîn*, jer jedan jedini ne izriče svu stvarnost Duha Svetoga. Istina, ni milijun najprobranijih termina ne bi moglo adekvatno izreći što je to *Parákletos*, ali svakako dva bolje nego jedan! Sedamdesetih godina ovoga stoljeća zamolili su me svećenici Žumberačkog namjesništva Križevačke eparhije, da njihov hrvatski prijevod Božanske liturgije sv. Ivana Zlatoustog dopunim prijevodom poetskih dijelova – dakako s grčkog izvornika. Pri tom sam se poslu odmah namjerio na ovaj teško prevediv izraz *Parákletos*. Ja sam se utekao istom stilističkom »lijeku za sve« tj. á la »tournure« *hen diá dyoîn* i tu riječ preveo kao u sljedećim stihovima tropara Duhu Svetom, tropara s kojim duhosvetski oblikovani Bizantinci počinju i Božansku liturgiju i svaki sakrament i pojedine časove u časoslovu (*Načalo obyčnoe*):

*Nebeski Care Svet
i Branitelju jak
i Tješitelju blag,
Ti istine si Duh
i nalaziš se svud,
te biča puniš sva.
Dobara riznice,
života izvore!*

*O dođi, Bože drag,
nastani se u nas
pa čisti čovjeka
od svake ljage, zla!
Daj, Dobri, spasavaj
za vječni život nas!*

(usp. OŽ 35 (1980) str. 126., bez prevoditeljeva imena)

Paraklit sâm dakle preveo s *Branitelj i Tješitelj*, što su rimski cenzori (u Kongregaciji za Istočnu Crkvu) odbacili upravo kao i neke druge suvišne riječi kojih nema u grčkom originalu, a koje sam morao dodati da spasim originalni metar (ritam). Valja se pokoriti crkvenim vlastima! Samo upozorujem da su (*ne doduše te iste*) crkvene vlasti odobrile drugim autorima – čak u hrvatskom prijevodu Svetoga pisma *hendiadyoîn* kad se radilo o pojmu koji se ne može adekvatno prevesti samo jednom riječju – primjerice u Ivanovu Evanđelju, treća glava, redak sedmi: »Ne čudi se što ti rekoh: ‘Treba da se rodite *nanovo, odozgor*’...« (usp. *Novi Zavjet*, s grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda, Jerko Fućak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1973. Imprimatur: Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb, br. 2975/72 od 9. listopada 1972.). Ovdje sâm u citatu kurzivom istaknuo one dvije riječi za isti pojam, gdje u grčkom originalu stoji samo jedna riječ tj. *ánwthen*. Ali u *Zagrebačkoj Bibliji* (1968.) koja nema, barem pismenog, protokoliranog *Imprimatura*, ne nalazimo ovdje ni drugotni pojam za *ánwthen – nanovo*, nego samo jedan tj. *odozgo* (bez *-r*). Treba li to izbacivanje zahvaliti cijeloj prevoditeljskoj ekipi ili neprotokoliranoj i nepotpisanoj tadašnjoj crkvenoj vlasti, ne znam, samo ovo drugo manje vjerujem (o nesuđenom *Imprimaturu* usp. Knezović, K. (1988) *Zagrebačka Biblija I, Obnovljeni život* 53, 126).

Međutim, četrnaest godina poslije izlaska *Zagrebačke Biblije*, tj. 1992. KS je izdala *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*. Glede odobrenja crkvenih vlasti čitamo ondje na III. stranici: Imprimatur: BKJ br. 257/88 – ad 23. studenog 1988. U ovoj je Bibliji ponovno tiskan naš *hendiadyoîn* ovako: Iv 3,3a: »Zaista, zaista, kažem ti: tko se ne rodi *nanovo, odozgor*, ne može vidjeti kraljevstva Božjega« i Iv 3,3b: »Treba da se rodite *nanovo, odozgor*«. Kada je – tako ja mislim – crkvena vlast toliko »indiferentna« prema uporabi *hendiadyoîn*-a u službenim prijevodima kanonskih tekstova, koliko onda veće pravo ima na to privatni prijevod privatnih, tj. neslužbenih tekstova

Neki prijevodi Novoga zavjeta za prvih kršćanskih stoljeća nisu ni prevodili stručnog izraza *Parákletos*, mislim, jednostavno zato što je po cijelom Rimskom Carstvu – pravnoj državi! – i to na područjima obaju službenih jezika (latinskog i grčkog) bio poznat i svaki dan korišten pojam odvjetnika, advokata. Tako nije ni sv. Jeronimu ni njegovim predšasnicima kao ni nasljednicima u prevoditeljskom poslu uopće bilo potrebno prevoditi *Paraklita* na latinski (Vg.), ali ni na koptski, etiopski, gotski. Itala ima *advocatus*, a u skladu s takvim prevoditeljskim mentalitetom prevode kao *tješitelj* prijevodi syr.pal, armenski i georgijski (usp. Zorell, *Lexikon graecum N.T.* o toj riječi).

Da lakše mognemo razumjeti polazišta negrčkih prevoditelja, pogledajmo što *Parákletos* znači u klasičnom grčkom jeziku (Senc, Stjepan. *Grčko-hrvatski rječnik za škole* ima na str. 703. ova značenja: »1. branič, odvjetnik.

2. tješitelj, pomagač, N.T.« Na temelju tumačenja riječi *paráklesis* držim, da se na NT. odnosi samo 2. Senčevo značenje).

Upravo izraz *advocatus* pokazuje istu terminogenezu koja se krije i u grčkoj riječi *parákletos* (pasivni particip glagola *para-kalew*, latinski *advocare*, hrvatski *do-zvati* ili *pri-zvati* (sic! u pomoć, na obranu). Na žalost, u ovaj mi čas nije pristupačan onaj sasvim novi latinski prijevod Novoga zavjeta Deziderija Erazma Roterdamskog izdan paralelno s kritičkom njegovom edicijom grčkoga teksta (1516.). Dr. Martin Luther prevodi *Paraklita* kao *Tröster* – to su značenje (valjda zbog maloprije navedenih sirske, armenske i georgijske prijevoda) osjećali još davno prije njega slavenski prevoditelji: *Utešitel'*, kao i njihovi potomci: *Pocieszyciel* (Poljaci), *(Po)tešitel'* (Slovaci), *Utešitel'* (Rusi), (na žalost, nemam pri ruci bjeloruske Biblije, ni lužičkosorbske, ni bugarske i makedonske), *Utišitelj'* (Ukrajinci), *Tolažnik* (Slovenci u ekumenskoj Bibliji), *Utješitelj* (Srbi: Vuk, Hrvati: Stadler, Šarić), *Utešitelj* (Srbi: Bakotić, Dobra Vest, Novi Sad 1988.), *Tješitelj* (Hrvati: Zagoda), *Utišitelj* (Hrvati: Škarić). Zanimljiv je i instruktivan češki prijevod *Paraklita*: »A ja budu prosit Otce, a dí vam j'iného zastance«... Tako u Iv 14,16, gdje je to akuzativ; ali posve ista riječ i u istom obliku dolazi također i u nominativu u Iv 15,26 i Iv 16,7.

I najskromnije lingvističko poimanje vidi u toj riječi dvije sastavine: prijedlog *z(a)* i glagolsku imenicu *stance* (stari particip?) i njihovo složeno značenje: onaj *koji skupa, zajedno stoji, ili pokraj nekoga... ili uz nekoga... stoji* (kao pomoćnik)? Nije li upravo isto jezičko mišljenje bilo na djelu i u – nekim – njemačkim prijevodima: (*der*) *Beistand?* Ipak malo će se teologa, držim, složiti s jednim od najnovijih njemačkih prijevoda *Paraklita* kao *Stellvertreter* (usp. *Die Gute Nachricht, Das Neue Testament in heutigem Deutsch*, Stuttgart 1971.).

Kad se u nas počeo, poslije *Tješitelja*, javljati *Branitelj* (Raspudić, Rupčić, Duda–Fućak, Zagrebačka Biblija pa poslije i T. Ladan) i osvajati mjesta u službenim liturgijskim knjigama, da ne govorim o katekizmima i homiletskim i sličnim priručnicima, onda sam – naviknut i na crkvenoslavenskog i na hrvatskog (*U)tješitelja* – pitao ukućanina i svog marljivog susjeda, bibličara O. Albina Škrinjara (1896–1988) za prvotno i pravo značenje obaju prijevoda. Škrinjar je smatrao *Branitelja* boljim i bližim originalu, ali u tom je pojmu, po njegovu mišljenju, ipak donekle sadržan i onaj alternativni termin: *budući da je Duh braniteljski prisutan, on je tako na neki način i Tješitelj!*

Parákletos je dakle složen i pojam i termin pa nas ne treba čuditi raznolikost i onih prijevoda koje sam naveo, ali i drugih do kojih sam se mogao probiti. Tako je nadalje, talijanski *il Consolatore*, francuski uz *le Paraclet* i *le Consolateur*, španjolski *el Paráclito*, portugalski (brazilski) *o Paráclito*. U znanstvenoj knjižnici »Jurja Habelića« nisam našao ni katalonskog ni retoromanskog prijevoda Novoga zavjeta. Mađari prevode

Paraklita kao Vígaszaló, a ta riječ znači tješitelja. Albanci: *Mbrojtësi*, što je isto kao i *branitelj*. Kako je njihov prijevod dobio *Imprimatur* od crkvenih vlasti u (Baru i) Prištini god. 1994. (Bibla, izd. Drita /svjetlost/): to nećemo krivo imati, ako smatramo da su im prevoditelji bili pod utjecajem modernih bibličara – upravo kao i najnoviji hrvatski prevoditelji od Raspudića do Ladana.

Dodao bih još samo za engleski – taj danas valjda (prostorno i osobno-brojučano) najkršćanskiji biblijski jezik svijeta, američki *Helper* te dva izraza iz prijevoda Kralja Jamesa i iz Redigiranog Standardnog prijevoda: to su *Comforter* (KJV) i *Counselor* (RSV).

Mogli bismo ovako u nedogled nabrajati, no i ovih 39 (otprilike) izraza sadržava dovoljno građe za teološku analizu problema što su sve morali misliti prevoditelji – pretežno teolozi – i što čitatelji, pretežno vjernici (barem za Ivanovo Evanđelje), kad su jezično oblikovali – odnosno slušali ili čitali – najadekvatniju ideju *Paraklita*. No tu riječ nalazimo i u nebiblijskim crkvenim tekstovima, osobito liturgijskim. Tako je to u prastarom himnu–zahvalnici *Te Deum laudamus*, koji se pripisuje Niketi († oko 414.), biskupu Remezijane (Bela Palanka u Srbiji, usp. Pavić, J.–Tenšek, T.-Z. (1993) *Patrologija*, KS Zagreb, str. 329). Po vanjskom obliku to je psalam. Navodim stihove 10–13 koji su relevantni za našu tezu:

10 *Te per orbem terrarum * Sancta confitetur Ecclesia,*
 11 *Patrem * immensae maiestatis;*
 12 *venerandum tuum verum * et unicum Filium;*
 13 *sanctum quoque * paraclitum spiritum.*

Naš jezikoslovac Bartol Kašić u *Ritualu Rimskom* (1640.), premda štokavsko–ijekavskom, uzima u 13. stihu ikavski oblik, vjerojatno prema glagoljskoj predaji zadarskoga kruga:

13 *i svetoga jošte * utišitelja duha.*

Gotovo trista godina poslije (1930.) u *Rimskom Obredniku* 1929. čitamo današnjim hrvatskim jezikom taj stih ovako:

13 *i svetoga tješitelja duha.*

Time dakle nismo otkrili ništa novo mimo »tješiteljsku« tradiciju u Hrvata. Da vidimo, što se nalazi u »metričkoj« varijanti u o. Milana Pavelića, DI, kome dugujemo i ostale – prozne i poetske – tekstove *Rimskog obrednika* (1929.), prema tradiciji koju sam 1938. zatekao u jordanovačkom novicijatu, devet mjeseci prije pjesnikove smrti (1939.). Zašto su biskupi odobrili samo prozni (psalamski) prijevod *Te Deuma*, a ne i onu drugu

metričku varijantu koju je donijela knjiga *Crkveni himni*. Preveo Milan Pavelić D.I., Zagreb ²1945., na str. 365–366. Ne znam zasigurno stvarnoga razloga tome, ali mislim da biskupi načelno daju prednost što vjernijem i doslovnijem prijevodu – pa makar na štetu umjetničke ljepote i sjaja. (I tu ideju vadim iz spomenute tradicije). Meni se osobno veoma svidio taj drugi, metrički prijevod. S početka sam bio oduševljen genijalnim Pavelićevim rješavanjem 1. stiha, gdje u latinskom originalu dolaze »dva akuzativa« koje duh latinskog jezika podnosi ali ne i duh hrvatskog: *Te Deum laudamus* moramo najprije preraditi u duhu hrvatskog jezika, dakle »Te, qui es Deus, laudamus«. O. Pavelić je jedan od dvaju akuzativa prenio u vokativ i tako sve pretvorio u sasvim narodni i hrvatski stih: *Tebe, Bože, hvalimo*. Dakle, prijevod je manje doslovan, ali je narodniji i hrvatskiji! Na žalost, to u kompetentnih nije »palilo«! Moram, ipak, priznati da sam se dalje razočarao, ne našavši za *Paraklita* nikakva hrvatskog izraza osim blijede trinitarne parafraze:

*...Crkva iz svih krajeva
pjeva s njima upored:
Slava Trojstvu Presvetom,
Višnjem Bogu jedinom!*

Već ovaj zaobilazak »vrućeg željeza« za mene znači potpunu ispriku i opravdanje biskupske ortodoksije...

Postoji jedan njemački prijevod ne u biblijskom kontekstu, nego u liturgijskom (u časoslovu): *Dich, Gott, loben wir*. Stihovi prevedeni na autentični njemački, s *Paraklitom* glase:

*Dich, den Vater unermessbarer Majestät;
deinen wahren und einzigen Sohn;
und den heiligen FÜRSPRECHER Geist.*

(Pri ruci mi je *Lektionar zum Stundenbuch*, a kome odobriše imprimatur Biskupske konferencije nadležne za čitavo njemačko jezično područje tj. za obje Njemačke (1978.), Austriju, Švicarsku, Luxemburg, Belgiju (Lüttich–Liege), Italiju (Bozen–Brixen), Francusku (Straßburg, Metz)...). Tako smo se namjerili na jedan novi njemački prijevod *Paraklita*: *der Fürsprecher* znači zagovornika, ili da to reknem novozavjetnim terminom iz Rim 8,26, tj. substantivom mjesto glagola: *zauzimatelj* (osebujna, nesvagdanja riječ koju sam evo sada morao skrojiti prema glagolu u ovom klasičnome duhosvetskom mjestu poslanice Rimljanima: »(...) ali se sam Duh za nas zauzima neizrecivim uzdasima...«, postulat *pro nobis, tritt (...) für uns ein, l'Esprit lui-même intercede*. »Zauzimatelja« bih radije uvrstio u kategoriju

(Ž) negoli (M) među Božjim svojstvima, o čemu govorim u sljedećem odlomku.

U »stara dobra vremena« bilo bi krajnje nedolično, sablažnjivo, nedopustivo (jer »laedit pias aures«) postavljati pitanje, što je u Božjoj naravi – ili u Bogu – muško a što žensko. Bog je duh, u njemu nema spolnosti – bio bi odgovor konzervativnih. Međutim, sve priznavajući duhovnost Boga, neki danas misle da se ipak može antropomorfski (»na ljudsku«) tako govoriti. Ne misleći pri tom na tjelesnost nego na psihi: piše se o muževnoj jakosti, čvrstoći, stalnosti, nepodmitljivoj pravедnosti Božjoj... i obratno, o majčinskoj brizi, zauzetosti, strpljivosti, milosrđu, praštanju, nježnoj, toploj i domišljatoj *ljubavi bez računice*... Ta dva niza Božjih svojstava nisu u međusobnoj napetosti i sukobu, nego se u Bogu neshvatljivo i božanski izmiruju svi njegovi *fortiter et suaviter* (usp. Mudr, 8,1). Ili, prema Nikoli Kuzanskom, to su *oppositorum coincidentia*. Prvom nizu svojstava (Ž) odgovaraju od navedenih izraza: *tješitelj* (i niz inačica u raznim slavenskim jezicima), *Tröster* (M. Luther), *pomagač* (Senc), *Beistand*, *zauzimatelj*... Drugom nizu (M) više odgovaraju *branitelj*, *branič* (Senc), *advocatus*, *odvjetnik*, *Stellvertreter* (*zastupnik?*), *pomoćnik* (*Helper*), (*okrepitelj* (*conforter*), *savjetnik* tj. *odvjetnik* (*counselor*)...

Na kraju, kako odgovoriti na otvoreno pitanje u naslovu ovog člancića? Budući da nisam po struci bibličar, ne mogu predlagati konkretna rješenja i primjereno kritizirati bibličare po struci. Danas je većina za *Branitelja*, ali mislim da ne možemo samo olako napustiti bimilenijskom tradicijom posvećenoga *Tješitelja*. Jedno je znanstveno i kritično ispitivanje, a drugo je duhovna i pastoralna uporaba. Uostalom, između dva termina i nije tolika razlika koja bi zadirala u vjeru, ćudoređe, duhovnost i mistiku. Ti se termini međusobno dopunjuju, kako je zgodno prikazano u Škrinjarovu mišljenju: *Tješitelj, jer je Branitelj!* Jedan od motiva ovog člancića jest potaknuti ljude da molitveno razmišljaju »o Svetome Duhu« i »u Svetome Duhu«, te da se tako stanu otvarati njegovu, po nama, djelovanju »istinovanja«, ljubavi, sloge, mira i pomirenja, što je na pragu trećeg tisućljeća spasenja neoprovotivo nužno svima nama bez razlike!